

A torockói legenda születése I.

Torockó népe négy évszázadon át küzdött a jobbágyság igája alóli szabadságért. Küzdelméhez az alapot minden időben a bányászat és a vasművesség nyújtotta. Innen eredt a torockóiak anyagi jóléte, az iparúzókre jellemző fejlett öntudata, viszonylag magas életszínvonala és mindaz, ami ezt a terméketlen, sziklás völgyben meghúzódo települést messze fölébe emelte nemcsak a környező jobbágyfalvaknak, hanem aranyoszekéi székely szomszédainak is. A torockói ember századok óta jól tudta, hogy szabadulására is csak a bányászat és a vasművesség segítségével nyithat magának utat — ha ebben érdekeltté teheti az államhatalmat és magát a feudális társadalmat is. A Székelykő alatti városka általános történelmi tanulságokban is bővelkedő osztályharcai ezért alakultak mindig a bányásügy függvényeként.

Az önálló fejedelemség bukása után berendezkedő császári kormányzat kezdettől fogva buzgólkodott ugyan a nemesfémek termelésének fokozásán, a bányásügy elavult szervezetének általános korszerűsítésére azonban csak az 1747. évi országgyűlésen tett kísérletet. Jóllehet az ekkor hozott törvények a vasbányászatban és -kohászatban dolgozókat továbbra is kirekesztették a többi bányász részére biztosított kedvezményekből, ez a megkülönböztetés előbb-utóbb tarthatatlanná vált. Az általános gazdasági fejlődés ugyanis a munkaeszközök továbbfejlesztését, ez pedig végső soron a vasszükséget növekedését vonta maga után. A bel-földi termelést már 1751-től fogva stájerországi szakmunkások behívása révén kívánták fokozni. S miután a vasiparban dolgozó külföldiek adómentességét és bányász mivoltát 1762-ben elismerték, az erdélyi vasmunkások hasonló követeléseit sem lehetett sokáig figyelmen kívül hagyni. A mentesítést ellenző Gubernium (Főkormányzók) és az azt pártoló Thesaurarius (Kincstartóság) évtizedes vitáját végül is a hetvenes években szorongatóvá vált vashiány és a vas árának emelkedése ez utóbbi javára döntötte el. 1771 tavaszán a termelés növelése érdekében királyi rendelet mondotta ki, hogy a vasipar munkásai adózás szempontjából a többi fémbányással egyenlő elbírálást élvezzenek. Minthogy ekkor a tartomány szükségére a kincstár vajdahunyadi kohói előbb évi 19 ezer, majd 16-17 ezer mázsa. Torockó háromai viszont évi 20 ezer mázsa vasat termeltek, a kormányhatóságok figyelme érthető módon ráterelődött a kis bányaváros vasművességére.

A bányásznép vezetői helyes ösztönrel mindjárt megéreztek, hogy elérkezett a kedvező időpont régi álmuk valóra váltására. A vastermelés fokozásának lehetőségeit vizsgáló bányászati és guberniumi bizottsággal tehát nem haboztak sejtetni, hogy ők — kedvező, szabad munkakörülmények biztosítása esetén — termelésüket akár évi 60 ezer mázsára is fokozhatnák. Jóllehet a szakvélemények 1772-ben a termelés ilyen méretű növelésének lehetőségét nem osztották, a kormányhatóságok a vashiány leküzdésének módját továbbra is Torockón kívánták megtalálni. Legalábbis arra az időszakra vonatkozóan, amíg az eisenerzi eljárásokat át nem ültetik a kincstár erdélyi vasüzemeibe. 1773-ban tehát királynői rendelet szolgáltatta fel a Thorotzkay családot vastermelése fokozására. Ezzel a torockói bányászok sérelmei egy csapásra általános érdekű kérdésekké váltak, melyek a legfelsőbb kormánykörökben is érdeklődésre és jóindulatra számíthattak.

A harc most kezdődő új szakaszában a bányahatóságok egyre nyíltabb támogatása jelentette a torockóiak számára a leghatékonyabb segítséget. A hatvanas évektől fogva a városkában kincstári aranybeváltó hivatal működött. Ennek vezetője révén a bányahatóságok mindig pontosan tájékozódhattak a torockói viszonyok felől, bátoríthatták, sőt irányíthatták a bányásznép küzdelmét. E bányatiszt személye révén új, egyelőre ugyan nem hivatalos kapcsolatok szövődtek a torockóiak és a bányászati hatóságok között, amelyek idővel az egyoldalú földesúri függés ellensúlyozására is felhasználhatókká alakulhattak. Ha a vaskonjunktúra személyes élményei nem győzték volna meg e vasműveseket munkájuk társadalmi fontosságáról és nélkülözhetetlenségéről, a torockói aranybeváltó tisztek is felnyitották volna a szemüket, felébresztették volna öntudatukat. Az állandóan növekvő kereslet nyomán a torockóiak ezekben az évtizedekben egyre magasabbra futatták fel a termelést. Minthogy a torockói vas és acél minősége jobb volt a vajdahunyadinál, az itteni termékek jóval drágább áron keltek el.

A Torockóra áramló tekintélyes összegek meggyorsították a lakosság differenciálódását. A hámorokat és a vaskereskedelmet kezükben tartó bányagazdák anyagilag messze fölébe nőttek a föld alatt vagy a kohók és verők körül dolgozó egyszerű társaiknak. Ezekről írták földesuraik: „Erdély országában jobbágy olyan jutalmat munkája után nem lát soha s még másutt sem; mert ő úgy él, olyan kenyeret eszik, s olyan bort iszik minden napon, hogy úgy nem él 20-30 jobbágyos nemes ember is maga szorgalmatossága után. S mégis pénze is van elég, mert közel neki Bécs, s Bécsben, Szebenben s Tordán akármely drága koszt is olcsó neki.“ Ezek voltak azok a gazdák, akiknek telt arra is, hogy asszonyaikat polgári rangossággal öltöztessék, és a távoli Szebenbe hordozzák színházba, házaikat városi módra bútorozzák be, és képekkel ékesítsék. A lakosság zöme azonban két keze munkájából élő szegény munkás maradt. Ezek ugyan szintén jobban kerestek a közönséges jobbágyoknál, de létük mégis bizonytalanabb volt amazokénál. A falu köves, terméketlen határában ugyanis olyan gazdálkodást, amelyből megélhettek volna, nem folytathattak. Ha tehát a nehéz és nem veszélytelen munkában megrokkantak, munkaképtelenné váltak, létalapjuk egyszerűen megszűnt, és családjukkal együtt koldusbotra jutottak.

Torockó tehát egészében a vastermelésből élt ugyan, de ennek jövedelméből lakói nagyon egyenlőtlenül részesültek. A lakosság XVIII. század végi rétegződését illetően is érvényesnek tekinthető az 1840 körüli helyzetről tájékoztató alábbi egykorú kimutatás. Ekkor a városka 1800 lelket számláló lakosságából 20-30 családfő (?) tartozott a „vasváltó“-k legtehetősebb csoportjába. Ezek a késztermékeket felvásárolták, és egész Erdélyben, sőt Moldva és Havasalföld piacain is nagy nyereséggel értékesítették. Vagyon és tekintély dolgában hozzájuk legközelebb a 13 hámoron (igaz, már nem egyenlő arányban) osztozó 50 főnyi bánya- és verőbirtokosság gazdagabbjai állottak. Ezek — az általuk fizetett kb. 150 bányászsal és 80-90 „fúató“ (azaz kohó-)munkással és verőkováccsal karöltve — végezték a tulajdonképpeni vastermelést. A ranglétra alján a 80-100 főt számláló szénégetők és szénhordók állottak. Ezek csoportját a közeli falvakból toborzódó 50-60 főnyi időszaki munkáscsapat egészítette ki.

Mínt hogy a kortársak véleménye szerint „a tehetősebbek a tehetetlenebbeket elnyomták és némelyek meggazdagodván, másokat végső pusztulásra hajtani kívántanak“, a szegényebbek gyakran földesuraiknál kerestek maguknak menedéket közvetlen kizsákmányolóikkal szemben. A szegény napszámosok és a gazdag bányagazdák ellentétei szintén valós tényezői voltak a torockói osztályharcoknak, de a lakosság mégsem osztották meg annyira, hogy a döntő pillanatokban ne tudott volna egységesen fellépni a mindnyájukat elnyomó földesúri hatalom ellen. „Az egyiptomi fáraók fogságából“, „a jobbágyásznak vas ígája“ alól való szabadulás következetes harcossai azonban abból a 60-80 legtehetősebb családból kerültek ki, amelyek „bíztak vagyonukhoz“. Ők dolgozták ki — értelmiségi pártfogóik segítségével — a feudalizmus körülményei között nélkülözhetetlen történeti-jogi érveket, ők szervezték meg és vitték végig makacs kitartással az évtizedeken át elhúzódó jogi akciókat, ők előlegezték a községnek az ezekhez szükséges számottevő összegeket, az ő körükből eredeztethető az az egész történeti tudat, amelyet e hosszú küzdelem végére a település minden társadalmi rétege sajátjaként vallott magáénak. Viszonylagos iskolázottságuk, világlátottságuk és anyagi függetlenségükből fakadó öntudatuk folytán számukra volt a legnyomasztóbb vagyoni és társadalmi-jogi helyzetük ellentmondásossága. Ők már munkájuk társadalmi, sőt nemzetgazdasági fontosságának teljes tudatában törekedtek a jobbágyi függőséget elhárítani boldogulásuk útjából, hogy ne csak vagyoniilag, hanem jogilag is azonosak lehessenek a városok szabad lakóival. Végső soron tehát a fején találta a szöveget a földesurak 1783. évi türelmetlen kifakadása: „A torockai jobbágyoknak az angyal se tölthetné kedvit, nékik szabadság kellene“, s ezért „panasz palástja alatt jobbágyáságukat rúgják farba“.

Bátorítólag, sőt élesztő erőként hatott a torockói bányász nép tudatának fejlődésére a bécsi udvar új jobbágypolitikája is. A jobbágy és földesúr közötti viszályokban a legfőbb döntőbíráskodást magának követelő felvilágosult abszolútizmus beavatkozásaival egyrészt a rendek ellenkezését kívánta puhítani, másrészt pedig a jobbágy munkaerőjét igyekezett az állami kizsákmányolás érdekében védeni. Tudatosan is táplálták a bécsi hatóságok azt a hiedelmet, hogy az uralkodó az elnyomott tömegek oldalán áll, és készül a nemességet megrendszabályozni. A tömegek ennek jeleként értékelték az Erdély régi berendezkedését felforgató sorozatos intézkedéseket. Bátorításként hatott a jobbágyok irányában a földesurak elleni panaszaiak képviselésére megyénként megszervezett „szegények ügyvédje“ intézmény, a jobbágyküldöttségek fogadása a bécsi udvarban, az Erdélyben előbb (1773) trónörökösként, majd (1783) császárként megforduló II. József

nem egy tüntetésszámba vehető gesztusa. Az ő látogatásai során szakadtak át az addigi átak, indult meg az erdélyi jobbágyország panaszáradata és Bécsbe zárandoklása az úrbéri visszaélések orvoslása végett. A hivatalos politikai doktrínává lett fizokratizmus a nemzetgazdaság alapjának a földet és megművelőjét tekintette. Ezért aktív jobbágyvédelmet sürgetett. A XVIII. század hetvenes éveire tehát szabadabb szelek kezdtek fújdogálni Erdélyben, s ezek a torockóiak harci hagyományait is újraélesztették.

A vastermelés fokozásának sürgető szüksége és az új jobbágypolitika bátorította fel a torockóiakat, hogy 1771-től kezdődően előbb csak egyéni, majd a község nevében beadott úrbéri panaszokkal árrasszák el a hatóságokat. Földesuraik ugyanis éppen akkor szorítottak a présen, amikor a torockóiak lazítani szerettek volna rajta. Thorotzkay Zsigmond gróf akkor kívánt tőlük újabb jobbágyszolgáltatásokat és kezdte korlátozni őket az erdők használatában, amikor a vastermelés növeléséhez több munkaerőre és a szénégetés fokozására lett volna szükségük. Bár a hivatali apparátus egy évtizeden át elhúzta a panaszok tényleges orvoslását, a torockóiak — a bányahatóságok támogatásában bizakodva — nem hagyták igazukat, és egyre nagyobb tapasztalatokra tettek szert a jobbágypanaszok intézésének hivatali labirintusaiban.

A bányászközösség és a földesurak közötti viszony ekkor mérgesedett el végérvényesen, amikor Thorotzkay Zsigmond 1781-ben azt a hírhedt Dési Zsigmondot tette meg jószágigazgatójává, aki Haller János csákgorbói uradalmában 1775-ben a legbrutálisabban törte le a jobbágyok elégedetlenségét. Dési további megszorításokat vezetett be a torockói uradalomban, és az öntudatos lakossági ellenkezése láttán nyíltan fenyegetőzött, hogy „a gróf jobb gazda-emberei közül is kilenc vagy tíz nyakas embereket a földdel egyenessé téssen, mert a gróf Haller jószágában is úgy tött némelyekkel, de senki a keze alá nem szólhatott”. Kijelentette, „megmutatja, hogy Torockzó városa koldus lesz [...], hogy levetteti a piros csizmát az asszonyokkal Torockzón, s az férfiaknak az hosszú kucsmájuk tetején kilátszik a hajak, [mert] nem illik az paraszt embernek csizma, hanem bocskor s gyékény ködmen, mint a sváboknak”.

Az erőszakos jószágigazgatótól különösen sokat szenvedett a falu úrbéri panaszait mozgató Zsakó Mihály bányászgazda, akit Dési így fenyegetett meg: „Te Sakó Mihály, mit nyughatatlankodol annyit, s mit rugódozol a te kegyes földesurad ellen. Bízol a vagyonodhoz, de azzal a sok alá s fel járással kipusztítod magadat mindenből, úgy hogy még bocskorod sem léssen. Még úgy jársz, mint a csehországi jobbágyok, akik földesuraik ellen addig rugódoztanak, hogy szalma nadrágra jutottak... Az asszonyok szősz kendőben fognak jární Torockzón.”

Zsakó azonban, aki hangadó embernek számított mind a faluban, mind az unitárius eklézsiában, nem rémült el a fenyegetésektől. 1782 januárjában — talán a két hónappal korábban kihirdetett türelmi rendelettel is bátorítva — az unitáriusok kolozsvári consistoriuma alkalmával hozzáfért értelmiségiekkel írásba foglaltatta faluja sérelmeit, és panaszt tett Torda megye Tábláján. Ismerve azonban a megyei hatóságok részrehajlását, saját egyéni beadványával megkockáztatta azt, amire néhány esztendő óta a község panaszai kapcsán is gondoltak: április hó folyamán Bécsbe ment, és kérelmét közvetlenül az uralkodónak adta be. Zsakó lépésével a torockói panaszok ügye is ugyanarra az útra került, amelyet ugyanabban az időben, sok más parasztdelegációval együtt, Horea és Cloșca is járt a zalatnai bányauradalom román jobbágyainak kérelmeivel. Zsakó a császárvárosban — feltehetően a korábban Bécsben tanult Ajtai Dávid Mihály kolozsvári rézmetsző segítségével — jó összeköttetésekre tehetett szert, és hazatérte után a község ügyét szintén új vágányra terelte.

Ő hozhatta Bécsből a döntő biztatást ahhoz, hogy úrbéri panaszait a bányá-ügy sérelmeként állítsák be, és ezáltal biztosítsák maguk számára a kincstári hatóságok hivatalos támogatását. A birodalmi székvárosban szerzethetett Zsakó tudomást arról, hogy a császár 1781. október 26-án Magyarországon a bányászat fellendítése érdekében radikális intézkedéseket léptetett életbe. Egyebek mellett elrendelte, hogy a földesurak a saját birtokukon folytatandó bányászkodáshoz szintén kérjenek (visszamenőleg is) a hatóságoktól engedélyt, a királynak járó urburát (bányabért) a vas után is fizessék meg, és hámoaik termeléséről évenként tegyenek jelentést. Egyben utasította a hatóságokat, hogy a magánbirtokokon lévő, esetleg eltitkolt királyi bányajogoknak haladéktalanul szerezzenek érvényt. 1782 tavaszán nemcsak a torockóiak, hanem az erdélyi bányahatóságok is erősen remélték, hogy a fenti rendelkezéseket a császár Erdélyben szintén életbe lépteti, és akkor majd ezek alkothatják azt a jogalapot, amelyen a torockóiak helyzetét kedvezően újrarendezhetik.

Zsakó hazaérkezése után, 1782 tavaszán Torockó vezetői titokban ugyan, de lázas tevékenységbe kezdtek. Bartók Ferenc, Kriza Ferenc és János vezetésével pénzt gyűjtöttek, Kolozsvárt megbízták „Solymosi uramat”, hogy a konvent levéltárában „keresse fel, ha mi hasznunkra valót talál”, valamint Csomós Mihályt, a kolozsvári református kollégium jogász professzorát, „hogy a káptalanokat bűkálja fel”, támogatókat szereztek maguknak a Thesaurariatusnál. A kiadásairól vezetett feljegyzéseik páratlan emlékei a paraszti osztályharcnak. Belőlük nemcsak a torockóiak küzdelmének részletei hámozhatók ki, hanem a Bécsét járó erdélyi parasztküldöttségek, többek között Horea és Cloșca útjainak elképzeltetésére vonatkozóan szintén tanulságokkal szolgálhatnak. Megtudhatjuk belőlük, ki nek hány ekevasat, szőlőkapát, ásót, singvasat, pecsenyesütőt, sőt bányából való „kövirágot” ajándékoztak, a pénzbeli honoráriumon felül, hogy ügyüket előmozdítsa. De e feljegyzések olyan részletekről is tudósítanak, hogy „mikor Senpronot [Schönbrunn], s az Eugenius palotát [Belvederét] megjártuk, aki hordozott a két helyen”, annak hány garas borravalót adtak.

A községnek a bányahatóságok támogatásával összeállított kérelmét 1782 májusa folyamán kéttagú küldöttség vitte fel Bécsbe, majd „némely nagyérdemű patronus uraink jóvallásokból” szeptemberben Czupor Mihályt és Vernes Andrászt küldték fel sürgősen a császárvárosba, Ajtai Dávid Mihály társaságában. Sem itthon, sem Bécsben nem sajnálták a költségeket, mert közel érezték szabadságukat.

Különben ugyanekkor került sor a zalatnai kincstári uradalom jobbágyainak emlékezetes topánfalvi megmozdulására, mely később a Horea-felkelés elindítójának bizonyult. A mőcvidéki lakosság elégedetlensége szintén két sérelem-forrásból táplálkozott. A kincstár többnyire idegen tisztviselői, racionalizálás címén, állandóan növelték mind a földesúri terheket, mind pedig a bányákkal kapcsolatos szolgáltatásokat. A mőcök esetében azonban maga a bányakincstár volt egyben a földesúr is. Ők tehát nem számíthattak a bányahatóságok olyan jóindulatú támogatására, mint amelyet a torockói jobbágyok élveztek saját magánföldesuraik elleni harcukban. Ilyen körülmények között az érchegeységi román jobbágyok mozgalmá szűkségszerűen gyorsabban radikalizálódott és jutott el a nyílt forradalmi fellépésig. Ez következett meg 1782. május 24-én Topánfalván, amikor is a kocsmák örmény bérlői fegyveres embereikkel meg akarták akadályozni, hogy a környező falvak parasztjai is árulhassák a piacon saját készítésű szeszes italaikat. Az erőszakoskodáson felbőszült tömeg szembeszállt a fegyveresekkel, beütötte az árendások hordóinak fenekét, és előntötte a kincstári tulajdonnak számító bort, pálinkát. A hatóságok drákió szigorúságú ítélettel kívánták a mőcöket visszariasztani hasonló megmozdulásoktól. A verekedés résztvevői közül öt parasztot halálra ítélték, sokakat bebörtönöztek, ismét másokat kegyetlenül megbotoztattak, a kérdéses falvakat pedig egyetemlegesen kötelezték az okozott károk többszörösét kitevő jóvátétel megfizetésére. A nyílt ellenállás szelleme azonban már a levegőben volt. Torockón éppen úgy, mint az Érchegeység mőc falvaiban.

A torockói viszonyokra és közhangulatra jellemző, hogy egy ittas torockói ember a Medárd-napi (június 8.) felvinci sokadalmon „nagy szóval” így beszélt a tömegben: „Most nem régen két emberünk Torockóról Bécsbe jártanak jobbágyságunk iránt (mivel mi ezelőtt nem voltunk jobbágyok), s jó válaszsal jöttek el onnet. Most már minden órában várjuk a diplománkat, amely is mikor megérkezik, ha akkor gróf Thorotzkay ott leszen Szentgyörgyön, mind praefectusával együtt megöljük, követ agyon vervén a kutya ilyen s amolyan teremteteket és adták.” A július végén Kolozsvárotól szárnyra kapott híresztelések szerint pedig a torockóiak „összszövetkeztenek volna a fiskális részről lévő jobbágyokkal, akik [...] Abrudbánya körül a havasokon fegyverben vagnak”. A földesurak és a megyei hatóságok előtt tehát egyaránt felrémlött a torockói magyar és a zalatnai bányauradalom román jobbágyai összefogásának és együttes fegyveres fellépésének félelmetes lehetősége. December elején földesuraik már arról panaszkodtak, hogy a torockóiak „rebellióra készen állanak. [...] Már nekünk szenvedhetetlen terhünkre vagnak ezen jobbágyaink. [...] Valamit ki kellett gondolnunk, hogy a mi jobbágyaink nekünk osztályos atyánkfiai, vagy veszekedő társaink ne kívánjanak lenni, vagy [...] földesuraink. [...] Minden eszközt, kedvet, tehetségeket arra fordították, hogy mi ellenünk rugódozzanak s magukat veszteggessék.”

A bécsi beadványok nyomán elrendelt vizsgálatok tovább bátorították a torockóiakat. S minthogy a megyei hatóságok késtek panaszaik tényleges orvoslásával, amikor II. József 1783. május vége—június közepe táján a bányavidékre szintén ellátogatott, a sok ezer panaszló között a torockóiak is újabb beadványt nyújtottak át az uralkodónak.

Talán már ebben a kérésükben hasznosították az értelmiségi támogatóiktól számukra összehordott jogi és történeti érveket. De ha ezt ekkor még nem tették volna meg, 1783 őszén vagy a következő tavaszán feltétlenül sor került a törekvéseiket alátámasztó elmélet teljes kidolgozására — talán éppen a bányahatóságok nem hivatalos támogatásával. Az *Observationes circa oppidi Thorotzkó originem, statum et latens in eo jus regium* [Eszrevételek Torockó mezőváros eredetével, jogi helyzetével és az ottani királyi joggal kapcsolatban] című összeállítás bányaugyekben járatos szerzőjének legtöbb joggal maga a királyi jogügyl igazgató helyzetese, Medve Mihály tekinthető. Ot — mások mellett — főként Ágoston Márton kolozsvári ügyvéd és Zongor Mihály királyi táblai ágens támogatta.

Az értelmiségi segítőtársak beállítása szerint Torockó eredetileg királyi bányatelep volt, ahova — különféle kedvezményekkel — I. Lajos király 1359 körül Stájerországból hívott be vasműveseket. A városkát a földesúri önkény csak később szorította le jobbágyosra. Lakóit tehát valójában mindazok a kiváltságok megilletik, amelyeket Erdély többi bányászhelyése élvez. Ezek között persze hiánytalanul ott szerepeltek azok a kedvezmények (vásártartás, szabad erdő- és legelőhasználat), amelyekért a földesuraikkal éppen pereskedtek. A bányahatóságok érdeklődésének felkeltése céljából az összeállítás sejtnei engedi, hogy az évi 12 173 Ft-ot jövedelmező vasurburát régebben nem földesuraiknak, hanem a kincstárnak fizették; továbbá, hogy az ezüst- és ónbányák felhagyása következtében Torockón is eltitkolt királyi jog mutatható ki. Mindezzel azt kívánta a fejtegetés sugalmazni, hogy a kincstár váltsa vissza Torockót, az angliai acéllal versenyző minőségű ottani vasárukkal ugyanis nagy hasznot hajtó kereskedelmet kezdhetne a balkáni török piacon. Az elaboratum szerkesztője előtt láthatóan Offenbánya esete állott követendő példaként. Ezt ugyanis a kincstár az ottani nemesfém-bányák megszerzése érdekében 1770—1772 között rövid úton visszaváltotta a Mikes családtól.

A torockóiak mai eredetudatában fontos ausztriai származás momentuma első felbukkanásának a körülményei meglehetősen bizonyossággal tisztázhatók — hála a városka viszonylag gazdag paraszti írásbeliségének. Egy ügyvéd számára adott későbbi tájékoztató feljegyzés (*species facti*) nehézkező összeállítója így beszéli el a dolgot, némileg átfestve és az időpontokat egybeemosva, tehát a nyilvánosság elé hozható változatban: „Ezen sok járás-kelés alkalmatosságával kezdettünk valamit hallani a fennemlített privilegiumról. Melynek históriáit így tartsd: Panaszolván együtt-másutt bajainkat, egy úri méltóság [Dobai] azt kezdi kérdezni tőlünk: »Nincsen meg kenteknél az a levél, mely mellett kenteket Felső-Ausztriából vasmunkára behozták?« Melyre egyebet nem felelhetünk, csak azt, hogy nem hogy megvolna, de még híré sem hallottuk. Más uraság [Cserei János] hasonlóképpen azt erősítette, hogy meg kell annak a levélnek lenni, mert a Thorotzkay familia amellet nyerte meg a leányágot, hogy a torockói jószágból részt ne vegyenek. Más [Medve Mihály] megint azt mondotta: »Nálam fog lenni coplában.«

A falu megbízottjainak már említett számadásaiban szereplő ajándékokkal szintén igazolható, hogy a torockóiak 1783-ban tényleg kapcsolatba kerültek Cserei János fiscalis directorral és helyettesével, Medve Mihállyal, minthogy úrbéri perükhöz hatósági támogatást (fiscalis assistentia) nyertek. Az is bizonyítható, hogy Cserei beszélt előttük Lajos király valamilyen kiváltságleveléről. Ezt kerestették két és fél héten át hiába a falu megbízottjai 1783 őszén a káptalan levéltárában. Az azonban alig hihető, hogy ausztriai származásukról akár az ekkor 23 éves Dobai Jánostól, Marosvásárhely levéltárosától, akár kőkösi Dobolyi József táblai ügyvédőtől hallottak volna először.

A vastermelés válsága folytán akkor az erdélyi bányászok körében — amint láttuk — a stájerországi vasbányászat az általános érdeklődés középpontjában állott. A torockóiak osztrák eredetének a gondolata azonban csak olyan helyi ismeretekkel rendelkező, német anyanyelvű személyben merülhetett fel, aki felismerhette, hogy a városkában német nevű családok is élnek, hogy bányászati műszavaik között német eredetűek akadnak, hogy az ottani női népviselet elüt a magyarokétól, és inkább a szászokéval mutat hasonlóságot, továbbá általában felfigyelt a stájerországi és a torockói paraszti vasművesség közötti egyezésekre. Ez a személy pedig, minden valószínűség szerint, Adam Hüttenmeyer aranybeváltó tiszt lehetett. Ő ugyanis az Eisenwürzennek nevezett felső-ausztriai hegyvidék közelében fekvő Ternbergen született, és 1769 óta élt a torockóiak között. Az ő ötletét vették át a bányászok pártfogói, építették be elméletükbe, és fejlesztették mint nagyon hihető magyarázatot annak legfontosabb tartópillérévé. Felismerték ugyanis, hogy ha a lakosság német eredetét sikerül bizonyítaniuk, akkor — tekintve az

erdélyi bányavárosok német eredetét — Torockó egykori kiváltságos jogállása is valószínűsíthető, és sor kerülhet arra, hogy a kincstár mint egykori királyi bányatelepet földesuraitól visszaválthassa.

Ma megalapozatlan és kockázatos vállalkozásnak tűnhet a torockóiak és pártfogóik egykori játszmája. Annak idején azonban adottak voltak a sikeres véghezvitel lehetőségei. Olyan idők jártak ugyanis akkor, hogy az egész erdélyi társadalom a régi rend összeomlásának hangulatában élt — a főuraktól kezdve a legzegényebb szelleműkig. Az emberek mindent lehetőknek éreztek. II. József újabb látogatása, a kérvényező parasztek iránt tanúsított tüntető jóindulata végleg felkavarta a kedélyeket. Erdélybe is eljutott a hír, hogy a császár Csehországban (1781) és Ausztriában (1782) eltörölte a jobbágságot, és a nemesség megadóztatására készül. Egymást érték a rendeletek, melyek újabb és újabb csapást mértek a parasztságot elnyomó régi berendezkedésre. A császár — erdélyi körútja megdöbbentő élményeinek hatása alatt — 1783. augusztus 16-án Szebenből utasította a hatóságokat a jobbágyok fokozottabb védelmére, és az úrbéri viszonyok esedékes új szabályozásáig megtiltotta minden olyan változtatást, amely súlyosbítaná a paraszti terheket. Ugyanez év november 26-án egyetlen tollvonással megszüntette a régi megyebeosztást, és királyi hivatallá alakította át a nemesi vármegyét, amely a paraszti tömegek számára évszázadok óta az elnyomó állam legközvetlenebb megtestesítője volt. 1784. május 11-én a német hivatalos nyelv bevezetésével a közigazgatás addigi szinte teljes személyzete létbizonytalanság elé került. A torockóiakat külön is felvillanyozhatta, hogy Dési Zsigmond jószágigazgatónak távoznia kellett az uradalom éléről, 1784 májusától kezdve szigorú császári rendeletek írták elő panaszaik elfogulatlan kivizsgálását, erdőik visszaadását, és a sokat szenvedett Zsakó Mihálynak igazságot szolgáltatnak. Zsakó Bécsbe menetelekor ugyanis a feleségét Dési börtönbe vettette, aminek következtében az asszony két esztendő múlva meg is halt, gyermekei jó emberek kenyerén tengődtek. 1784 májusában azonban udvari végzés kötelezte földesurát a Zsakótól erőszakkal elvett rét és erdő visszaszolgáltatására. Mindezek hatása alatt a felbolydult falu egyre nyitabban megtagadta az engedelmességet. A Thorotzkay család tagjai tehetetlenül így panaszkodtak a hatóságoknál „fejeskedő” jobbágyaik ellen: „Földesuraik szavait, éppen csak amelyet akarják, azt fogadják.” „Már annyira jutottunk, hogy nemcsak földesuráságunk, hanem tiszteinknek, kik ottan képeinket viselik (mivel magunk ottan hosszasan mulatni nem bátorkodunk) életük veszedelemben forog... Már nem földesuraknak, hanem hóhéroknak hivatattunk, tiszteink s mellette lévők az uccákon teli torokkal káromoltatnak, sőt a nemes vármege tisztje általi assistentia kövel hajigáltatik.”

1784 őszére tehát Torockón is robbanásig feszült helyzet alakult ki. Mint-hogy azonban Horea Paraszthadai november 10- és 11-én Szentgyörgyön az udvarházakat felperzselték, a torockóiaknak nem kellett maguknak leszámolniuk földesuraikkal. A felkelés leverése után mégis tisztáznuk kellett magukat uraik ama híresztelésével szemben, „hogy — úgymond — mi is véllék consentiáltunk [egyvetértettünk]”. Ez a gyanúsítás és a lázadó szellemű bányászság megfélemlítése volt a célja annak, hogy 1785. február 26-án a torockói bírakat és közembereket szintén bevették Gyulafehérvárra Horea és Cloşca kivégzésének végignézésére, március 2-án pedig a vezérek „elmetéllett tagjai”-ból itt is fűggesztettek ki akasztófára.

A Horea-felkelés véres tanulságai óvatosabbá tették ugyan a torockóiakat, de a szabadulásuk érdekében teendő további lépésektől nem ijesztették el őket. Értelmiségi pártfogóikra hallgatva azonban inkább jogi eszközökkel igyekeztek maguk javára kamatoztatni a felvilágosult abszolutizmus reformtörekvéseiből adódó lehetőségeket. A jobbágyi nevezet és a röghözkötöttséget eltörölő 1785. augusztus 22-i császári rendelet ugyanis inkább csak bátorítást, semmint tényleges javulást hozott a paraszti tömegek helyzetében. A torockóiaknak tehát sorsuk jobbrafordítását az adott lehetőségek, vagyis az úrbéri viszonyok és az adózás újraszabályozását előkészítő egyidejű összeírás során kellett ismét megkísérelniük. Ebben az új helyzetben a korábbi harcok során kidolgozott történeti-jogi érvek gyűjteménye és az eredetelmélet vált a torockóiak legfontosabb fegyverévé. Ez utóbbi alátámasztására bukkant aztán fel 1785 őszén a városváros 1291-ből származtatott, később sok vihart kavart, rejtélyes kiváltságlevelé.